

Etnopsiquiatria: La 'Normalitat' i la Cura Aquí i Allí

S'anomenen 'etnopsicologia' i 'etnopsiquiatria' dues formes de teràpia intercultural que des de la dècada de 1960 intenten elaborar mecanismes d'intermediació cultural, de manera que sigui possible comprendre, acompanyar i eventualment guarir els subjectes de cultures no-occidentals, en què els mecanismes i els traumes psicològics es verbalitzen de forma diferent. Les experiències migratòries, el desarrelament respecte a cultures tradicionals, la creixent urbanització que produeix 'anòmia' (manca de sentit de les normes), la manca de família i amics en un ambient hostil etc., produeixen sovint en els migrants una sèrie de dificultats per tal de donar un sentit als problemes de la seva vida quotidiana. Molt sovint, a més, el terapeuta, format en la tradició occidental, no té ni la possibilitat de traduir el discurs de l'immigrant i, per tant, una eventual teràpia queda interrompuda o molt limitada per la pura i dura dificultat d'establir un terreny comunicatiu comú.

L'etnopsiquiatria pretén sensibilitzar sobre les diferències entre els grups socials, entendre els mestissatges, oferir eines davant els problemes d'identitat col·lectiva i orientar en el significat dels mites i les cultures.

La paraula 'etnopsicologia' ha tingut diversos significats al llarg del temps i sovint s'ha vinculat a l'estudi de les 'peculiaritats' dels individus que comparteixen una tradició cultural comú o una 'personalitat bàsica'. En paraules d'Abraham Kardiner: 'una personalitat bàsica és allò que fa que els francesos siguin francesos i els comanxes siguin comanxes'. Si bé entre un francès concret i un comanxe concret hi poden haver més semblances concretes que entre dos francesos o dos comanxes triats a l'atzar, si se'ls considera a l'engròs és obvi que els francesos no són comanxes, (ni els comanxes francesos) perquè no comparteixen la majoria de símbols.

Els humans són els mateixos, però les seves cultures són diverses; cosa que implica que els sistemes de parentesc, de filiació, de simbolització, de treball, de relació, de comprensió del passat i la mort, etc. també difereixen. Els etnopsicòlegs, molt sovint influïts per les teories de Jung, afirmen que hi ha una mena d'inconscient ètnic, format per símbols compartits entre els membres d'una determinada cultura. Quan no s'entén aquest principi d'identitat cultural és impossible un autèntic respecte envers l'altre.

Això té una particular influència en l'àmbit de la malaltia mental. Per als sistemes terapèutics tradicionals, la malaltia pot ser imputable, per ex., a l'acció d'un poder invisible (un dimoni, uns 'djinnns'), a la violació d'un tabú (menjar o tocar quelcom intocable), a l'atac de bruixes, o al poder d'uns individus dolents i poderosos (el 'mal d'ull'). Aquestes afirmacions no es poden desqualificar a l'engròs com a creences, sinó que han de ser 'traduïdes' i quan s'entenen sovint ens resolen problemes terapèutics o comportamentals. Els símbols sexuals, per ex., són molt diversos segons les diferents cultures. De la mateixa manera ens podríem preguntar per què alguna gent és efectivament curada per mèdiums i per què recursos terapèutics que funcionen en les cultures monoteistes no ho fan en les politeistes. En aquest sentit l'etnopsicologia i l'etnopsiquiatria adopten una 'perspectiva comparatista', és a dir, una perspectiva inter o transcultural, que construeix un dispositiu de traducció/mediació, on sovint el clima emocional pren una gran importància.

Convé, però, evitar el que Mario Erdheim va anomenar 'la idealització de l'exòtic' molt fàcil en aquest marc. Les emocions són fabricades per totes les cultures a tot

arreu i també a Occident. Les formes de la depressió i l'estrès, per ex., resulten molt pròpies de les classes mitjanes europees i americanes però resten perfectament incomprendibles des d'una mentalitat africana.

El fundador de l'etnopsiquiatria fou Georges Devereux (1908-1985), nascut a Transsilvania com a György Dobó en una família jueva emancipada. Segons sembla 'debó' significa 'hebreu' en romanès, per això quan es convertí al cristianisme prengué el cognom 'Devereux' de significació inequívoca. Fou sempre un individu interessat pel tema de la identitat, potser com a conseqüència de la seva pròpia biografia. Va escriure: 'La possessió d'una identitat és una suficiència verdadera que automàticament incita els altres que anihilen no tan sols aquesta identitat, sinó la mateixa existència del presumptuós'. Per a Devereux l'etnopsiquiatria és antiimperialista i políglota; implica de sortida el respecte integral a l'altre i, molt especialment a la seva llengua pròpia.

Estudià física i química a París i l'any 1935 marxà als Estats Units a fer un doctorat en antropologia sota la direcció d'Alfred L. Kroeber. Va estudiar la tribu dels indis mohaves a Arizona i anà a Indoxina a estudiar la tribu Sedang. Després de treballar en un Hospital psiquiàtric per a veterans guerra, va tornar a França l'any 1963 i allí aplicà els seus coneixements en aspectes d'interculturalitat amb immigrants. Els seus llibres més importants són: 'Assaig d'etnopsiquiatria general' (trad. francesa, 1971) i 'Etnopsiquiatria dels indis mohaves' (trad. francesa, 1996).

L'interessant de les experiències de Devereux és que va poder comprovar, especialment entre els mohaves, que la classificació de les malalties mentals de cada cultura era profundament diferent i que les situacions d'aculturació (destrucció violenta d'una cultura) produïen un gran augment de malalties mentals precisament perquè els sistemes de classificació i les estructures familiars feien crisi. Cada cultura té uns models de treball i uns models de relació propis que quan entren en crisi arrosseguen tot el sistema simbòlic.

La teràpia etnopsicològica és grupal i necessàriament hi ha d'haver algú que parli en idioma matern del pacient. S'inspira en el concepte africà de 'l'arbre de les paraules', el vell baobab a l'ombra del qual la tribu podia estar discutint durant llargues hores, només amb el compromís de no aixecar-se fins arribar a un acord.

Això no significa caure en el comunitarisme, de la mateixa manera que pertànyer a una cultura no nega pertànyer a la humanitat, sinó que implica socialitzar-se en el concret. Devereux deia que 'els mohaves em van fer entendre millor les idees de Freud' i defensava la universalitat de l'Èdip, però en una elaboració pròpia de cada cultura.

En un món on creixen les migracions i s'accentua el binomi migració/pobresa, l'etnopsicologia i l'etnopsiquiatria constitueixen, sobretot, programes d'investigació potents sobre la manera d'evitar que els xocs culturals augmentin i potenciïn els conflictes quotidians. Dos aspectes bàsics, la comprensió del significat del parentesc en cultures no occidentals i la traducció dels sistemes simbòlics, formen part del nucli mateix que investiguen aquestes disciplines.